

*Makalenin Türü: Kitap İncelemesi / Book Review

*Geliş Tarihi / First Received: 30.08.2023

*Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2023

*Atıf Bilgisi: Demir, R. (2023). "Uygur Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme (Yukarı Artuş Köyü Derlemeleri Örneğinde)". Hars Akademi, 6 (2), 338-340.

*Citation: Demir, R. (2023). "An Evaluation On Uygur Legends (In The Example Of Yukarı Artush Village Compilations)". Hars Akademi, 6 (2), 338-340.

UYGUR EFSANELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (YUKARI ARTUŞ KÖYÜ DERLEMELERİ ÖRNEĞİNDE)

*Rugeş Demir**

Enver Kapağan, Uygur Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme (Yukarı Artuş Köyü Derlemeleri Örneğinde).
Ankara: Bengü Yayınları, 2020, 153 s.

ISBN: 978-605-7654-53-3.

Doç. Dr. Enver Kapağan, *Uygur Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme (Yukarı Artuş Köyü Derlemeleri Örneğinde)* adlı çalışmasında Uygur Türklerinin kimlik oluşturma sürecine katkı sağlayan halk anlatılarını ve efsanelerini incelemiştir.

Eser iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümü "Uygur Türklerinde Efsane" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Uygur Türklerinin tarihçesi ve eserde yer alan efsaneler hakkında bilgilere yer verilmiş ardından derlenen efsanelerle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Eserin ikinci bölümü "Efsane Metinleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, "Kâinatın ve Varlıkların Yaratılışı ile İlgili Efsaneler", "Olağanüstü Varlıklarla İlgili Efsaneler", "Toplumsal Hayatın Şekillenmesi ile İlgili Efsaneler", "Mekânlarla İlgili Efsaneler", "Gök Cisimleri ile İlgili Efsaneler", "Din ve İnanış ile İlgili Efsaneler" ve "Bitkilerle İlgili Efsaneler" olmak üzere yedi alt başlıktan ve seksen bir efsaneden oluşmaktadır. Diğer konulara nazaran daha zengin örneklere "Kâinatın ve Varlıkların Yaratılışı ile İlgili Efsaneler" bölümünde yer verilmiştir. En az efsane örnekleri ise "Bitkilerle İlgili Efsaneler" başlığında yer almıştır. Çalışmada genellikle "iyi olmak" ve "iyilik yapmak" temaları ön plana çıkmaktadır. Çalışmada öne çıkan bir diğer konu ise

evrendeki her şeyin birbiriyle ilişkili olduğu mesajıdır. Bunun üzerinden birlik olma, refahı sağlama ve kötülüklerden uzak durma gibi davranışlar aşılacaktır.

Yazarın eserine aldığı efsanelerde hemen hemen her konudan örneklere rastlanmaktadır. Örneğin; eserin "Kâinatın ve Varlıkların Yaratılışı ile İlgili Efsaneler" bölümünde yer alan "Tanrı ve Mahlûkatlar Arasındaki İpin Yaratılışı" adlı efsanede Tanrı'nın bütün yaratılanları bir iple birbirine bağladığı anlatılmıştır. Bu durum Tanrı'nın onları bir arada tutma ve kontrol etme amacını ifade etmektedir. Diğer bir yandan evrendeki tüm varlıkların yaşamını sürdürebilmeleri için birbirlerine bağlı kalmak zorunda olduklarını sembolize etmektedir.

* Dr., demiruges@gmail.com / ORCID: 0000-0003-3262-1867.

Eserin "Gece ve Gündüzün Yarattılması" başlığında gece-gündüz ile ilgili inanışlara yer verilmiştir. Efsanede Tanrı'nın dünyayı bir ineğin boynuzları üzerine koyduğu ve ineğin başını sağa çevirdiğinde gündüzün, sola çevirdiğinde gecenin ve iki yana salladığında ise depremin oluşacağı anlatılmaktadır. Eserde yer alan kimi anlatılarda ise Türk-Uygur toplumunun benzerliği dikkat çekmiştir. Örneğin; "Tanrı'nın Bütün Varlıklara Ömür Biçmesi" adlı efsane, "Dede Korkut" hikâyelerinden biri olan "Deli Dumrul" hikâyesiyle benzerlik göstermektedir. Efsanede insan ömrüne ömür eklenmesi ile Deli Dumrul'un Tanrı'nın hoşuna giden sözler söylemesi üzerine ömrünün uzaması hâdisesi bu benzerliğe bir örnektir. Bunun dışında kitapta yer alan "Su Meleğinin Kızı ile İyinin Oğlunun Evlenmesi ve İyilerin Yüzmeyi Öğrenmesi", "Çiçek Meleğinin Kızının İyinin İkinci Oğlu ile Evlenmesi" ve "Gök Meleğinin Kızı ile İyinin Üçüncü Oğlunun Kaçıp Evlenmesi" anlatıları konu bakımından Türk toplumundaki "Oğuz Kağan Destanı" ile benzerlik göstermektedir.

Kapağan, efsanelerde yer alan mağara motifine dikkat çekmekte ve bu motifin Türk toplumundaki önemine değinmektedir. "Meleğin Kızı ile İyinin Üçüncü Oğlunun Kaçıp Evlenmesi" adlı efsanede mağara motifi görülmektedir. Mağaralar yerleşik hayatın temellerinin atıldığı, toplumsallaşmanın olduğu yerler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Şamanların da yer altına indiklerinde kullandıkları bir kapı olarak görülmesiyle hem sığınmak hem de yuva olarak efsanelerde yerini almıştır. Çalışmada bununla ilgili örnekler yer almaktadır. Örneğin kitapta yer verilen efsanede kaçan kızın mağaraya sığınmasıyla gök ile irtibatının kesilmesini ve mağara duvarına resimler çizmesini konu edinmektedir.

Uygur efsanelerini konu edinen eserde, Uygur Türklerinin inanç özelliklerini de görmek mümkündür. "Azrail'in Yarattığı, Ruhların Dünyaya Dönüşü Baki Âlemle İlgili Haberler Vermesi", "İyilerin Tüsü Yakıp Buda'ya Teşekkür Etmeleri (Budizm)" gibi efsaneler buna örnek anlatılardır. Kimi anlatılar başlık olarak birbirinden ayrı gözükse de birbirlerinin devamı çerçevesinde tamamlayıcılık göstermektedirler. "Azrail'in Yarattığı" efsanesinde Azrail, Tanrı'ya varlıkların canını almaktan çekindiğini dile getirmektedir. Hemen ardından gelen "Mikropların Yarattığı" adlı anlatıda ise Tanrı'nın varlıkların ölümlerinde bir sebep olabilmesi için mikropları yarattığı belirtilmiştir.

Türk toplumlarında ruhlara olan inanç oldukça fazladır. Ruh yok olduktan sonra dünyaya tekrar gelebilen ve uçabilen bir varlık olarak kabul edilir. "Ruhların Dünyaya Dönüşü" adlı efsanedeki konu bu kadim inanca örnek teşkil etmektedir. Anlatıda dikkat çeken unsur sadece iyi ruhların dönebileceği ve insanlarla irtibata geçebileceğidir. Bu da topluma iyi insan olmayı ve geçmişte yaşayanları yâd etmeyi tavsiye eder niteliktedir.

Tabiatla iç içe olan Türk toplumları dinamik bir bakış açısıyla doğadaki unsurları inanç sistemlerine dâhil etmişlerdir. Örneğin dağların kudretli görüntüsü Tanrı'yla bağdaştırılmış ve uzun olmasıyla da Gök Tanrı'ya en yakın cisim olarak anlatılarda yerini almıştır. Uygur efsanelerinde çokça geçen "Tanrı Dağı" motifi bu durumu yansıtmaktadır. Kapağan'ın çalışmasında yer verdiği "Tanrı Dağı (I)", "Tanrı Dağı (II)", "Tanrı Dağı (III)" ve "Tanrı Dağı (IV)" efsanelerinde bu durum varyantları ile beraber işlenmektedir. Anlatılarda Nuh Peygamber'in, konakladıkları dağın Tanrı tarafından verildiği bunun sayesinde tufandan kurtuldukları belirtilir. Bu bağlamda dağa yücelik atfedilir.

Eserde "Gök Cisimleri ile İlgili Efsaneler" başlığında güneş ve yıldız gibi gök cisimleri etrafında oluşan efsanelere yer verilmiş ve bunların ortak noktalarına değinilmiştir. Kapağan bu başlıkta göğün yaratıcının ve ruhanî varlıkların mekân olmasından dolayı gökyüzünün verdiği mistik durumun halk anlatılarına yansıdığını belirtmiştir.

"Bengü Taşların (Göktürk Abideleri) Dikilişi Hakkında Efsane (I)", "Bengü Taş Abidelerinin Dikilişi Hakkında Efsane (II)" ve "Altın Buda'nın Geri Getirilmesi" gibi anlatılar çalışmada dikkat çeken diğer efsanelerdir. İlk iki efsanede halkın hem sevgilerini hem de şikâyetlerini bu taşlara kazımalarına yer verildiği belirtilmiştir. Devamında gelen "Altın Buda'nın Geri Getirilmesi" anlatısında ise bu taşlarda yazılanların kağanlar tarafından okunmasıyla topluma huzur ve refahın geldiği anlatılmaktadır. Bu durum yazının topluma olan faydalarını ve kalıcı öğütler veren taşların Türk tarihinde bir işlev kazandığını belirtir.

Eserin son alt başlığı olan "Bitkilerle İlgili Efsaneler" bölümünde ise nar, incir ve ayva gibi meyveler üzerinde durulmaktadır. "Nar Hakkında" adlı efsanede meleklerin öğütlerine ve narla olan ilişkilerine yer verilmiştir. "Ayva Hakkında" adlı efsanede ise açgözlü maymunların ayvalara saldırması hadisesi anlatılmış ve bu hadise üzerinden insanların ne kadar açgözlü ve hırslı oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca ayva hakkında Türk toplumunda pek çok farklı inanışların bulunduğu ifade edilmiştir. Eserde buna örnek olarak hamile kadınların ayvayı çok yediklerinde bebeklerinin gamzeli olacağı inanışı yer almaktadır. Son efsane olan "İncir Hakkında" adlı efsanede de incirin şifasından ve yetiştirilme usulünden bahsedilmektedir. Burada dikkat çeken husus bu üç meyvenin dünyada ilk defa Uygur Türkleri tarafından yetiştirilmesidir.

Sonuç olarak Enver Kapağan bu değerlendirme çalışmasında Uygur Türklerinin sosyo-politik durumu hakkında bilgilere yer vermiş ve derlenen efsanelerden yola çıkarak Uygur Türklerinin sahip olduğu kültür havzasını duyurmak istemiştir. Bu bağlamda kaynak kişiler aracılığıyla seksen bir efsane derlenmiştir. İncelenen efsaneler işlendiği muhteva bakımından zenginlik göstermiştir.

Kaynaklar

Kapağan, Enver (2020). Uygur Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme (Yukarı Artuş Köyü Derlemeleri Örneğinde). Ankara: Bengü Yayınları.